

УДК: 343.163

А. С. Трекке

заступник директора

ТОВ «Правова корпорація «Татаров, Фаринник, Головка»

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка наукової проблеми та її значення. Визначена кримінальним процесуальним законом можливість досягнення консенсусу між підозрюваним чи обвинуваченим і прокурором стала поширеним та ефективним альтернативним способом вирішення кримінально-правових конфліктів.

На сьогоднішній день простежується позитивна динаміка застосування угод про визнання винуватості. Зокрема, станом на 2017 рік органами прокуратури кожен восьмий обвинувальний акт направлено до суду з угодами про примирення або визнання винуватості (721, або 12,6%); майже кожен п'ятнадцятий (8 007, або 6,5%) обвинувальний акт скеровано до суду з угодами про визнання винуватості органами поліції; для органів Державної фіскальної служби цей показник складає – 408 з 813 (або 50,2%), а для органів Служби безпеки України – 241 (або 22,8%) відповідно [1].

Однак норми КПК України, що регламентують процесуальний порядок здійснення кримінального провадження на підставі угоди про визнання винуватості, не можна охарактеризувати як установлені. У пошуках правових резервів удосконалення даного інституту постійно ведуться наукові дискусії, вносяться законопроекти із вдосконалення нормативного забезпечення укладення та затвердження угоди про визнання винуватості.

Правова регламентація діяльності учасників українського кримінального процесу у провадженні на підставі угоди про визнання винуватості (гл. 35 КПК України) [2] останнім часом зазнала серйозних змін у зв'язку з прийняттям низки Законів України в частині процесуального регулювання зазначених договірних відносин (№ 314-VII від 23.05.2013; № 198-VIII від 12.02.2015; № 1950-VIII від 16.03.2017). Це свідчить, що процес адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу триває, як і продовжується пошук оптимальної моделі цього кримінального процесуального інституту.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Дослідженню питань, пов'язаних зі з'ясуванням правової природи угоди про визнання винуватості, а також загальні тенденції розвитку цього інституту в кримінальному процесі України останніми роками вивчали вчені-процесуалісти: В.А. Шкелебей «Угоди про примирення й визнання винуватості в кримінальному процесі Украї-

ни та інших країн: порівняльний аналіз» (Київ, 2012); Є.В. Повзик «Правові наслідки визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї вини: порівняльно-правове дослідження» (Харків, 2013); Новак Р. В. «Кримінальне провадження на підставі угод в Україні» (Харків, 2015); О.О. Леляк «Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України» (Київ, 2015); Г.Ю. Саєнко «Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України» (Київ, 2017); П.В. Холодило «Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості» (Київ, 2017); Г. Є. Тюрін «Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод» (Харків, 2017); І.О. Кісліцина «Роль прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод про визнання винуватості: питання теорії і практики» (Одеса, 2018). Науковці, зокрема, досліджували та аналізували історичні засади становлення й розвитку цього інституту, специфічні особливості провадження на підставі угод про визнання винуватості, питання забезпечення прав сторін кримінального провадження, відновлення й захисту суспільних інтересів тощо.

Формулювання мети та завдань статті. У доктрині кримінального процесуального права, так і в практичній діяльності судових та правоохоронних органів актуальними залишаються питання, пов'язані із розумінням сутності угоди про визнання винуватості, обсягом взаємних прав та обов'язків сторін при укладенні угоди про визнання винуватості, гарантіями прав та законних інтересів потерпілого, юридичних осіб у таких кримінальних провадженнях тощо.

Наявність окреслених проблемних питань, які потребують науково обґрунтованих відповідей, дає підстави стверджувати, що інститут укладення угод про визнання винуватості залишається актуальним та потребує подальшого вдосконалення, у тому числі в частині з'ясування особливостей укладення даного виду «домовленостей» у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Аналіз нормативно-правової регламентації угоди про визнання винуватості дає підстави стверджувати, що суб'єктами правовідносин з укладення такої угоди у вузькому значенні виступають: з одного боку – особа, яка підозрюється (обвинувачується

ся) у вчиненні кримінального правопорушення, а з іншого – прокурор (котрий виступає і стороною угоди та, одночасно, представляє інтереси публічного обвинувачення в кримінальному провадженні). В широкому значенні учасниками таких правовідносин можуть бути захисник та законний представник підозрюваного (обвинуваченого), потерпілий, представник потерпілого, представник юридичної особи (у визначених законом випадках), перекладач, а також суд, який розглядає справу по суті.

Предметом відповідних домовленостей при укладенні угоди про визнання винуватості є умови реалізації кримінальної відповідальності, а не її застосування і особливості призначення покарання.

На нашу думку, основними ознаками юридичного змісту (сутності) угоди про визнання винуватості є такі: укладається в установленому законом порядку (гл. 35 КПК України); двосторонній характер (її сторонами є прокурор і підозрюваний (обвинувачений); наявність відповідних правовідносин між сторонами кримінального провадження; письмова форма; є правозастосовним актом; може бути ініційована на різних стадіях, етапах кримінального провадження.

Вважаємо, що дослідження особливостей укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні насамперед слід розглядати в аспекті з'ясування підстав та процесуального порядку укладення таких договірних відносин.

Чинний КПК України прямо не передбачає підстави укладення угоди про визнання винуватості. Законодавець лише обмежується вказівкою на те, що суд зобов'язаний відмовити в затвердженні угоди, якщо відсутні фактичні підстави для визнання винуватості (п. 6 ст. 7 ст. 474 КПК) [2].

Подекуди у кримінальній процесуальній літературі науковці використовують термін «умови». До прикладу, автори одного з коментарів до КПК України вказують умови, за наявності яких може бути укладено угоду про визнання винуватості, а саме: 1) визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї повної винуватості у скоєнні кримінального правопорушення; 2) кримінальне правопорушення належить до категорії кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам; 3) у кримінальному провадженні відсутній потерпілий; 4) підозрюваний чи обвинувачений згоден сприяти у викритті кримінального правопорушення [3, с. 332].

Хоча, як видається, без окремих із зазначених умов априорі неможливим буде складення процесуального документа – угоди про визнання винуватості. Так, укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні щодо

уповноваженої особи юридичної особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, у зв'язку з яким здійснюється провадження щодо юридичної особи, а також у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, внаслідок яких шкода завдана державним чи суспільним інтересам або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, не допускається, крім випадків надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди (ч. 4 ст. 469 КПК) [2]. Таким чином, в окремих випадках законодавець допускає можливість укладення угоди про визнання винуватості за наявності потерпілих за умови надання ними відповідної письмової згоди.

Аналіз точок зору щодо сутності поняття «умови» свідчить про його багатозначність та міжгалузеву природу, натомість КПК України оперує, на нашу думку, більш влучним терміном «підстави». Цим терміном і послуговуватимемось, визначаючи підстави для укладення угоди про визнання винуватості.

Аналіз положень КПК України, що регламентують порядок укладення угод про визнання винуватості, а також точок зору науковців з цього приводу, дав можливість систематизувати такі умови укладення угод про визнання винуватості: наявність підозрюваного або обвинуваченого у кримінальному провадженні; шкода завдана тільки державним чи суспільним інтересам, або правам та інтересам окремих осіб, у яких беруть участь потерпілий або потерпілі, за умови надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди (п. 2 ч. 1 ст. 468, ч. 4 ст. 469 КПК України) [2]; беззаперечне визнання підозрюваним (обвинуваченим) своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; наявність істотних обставин для відповідного кримінального провадження, які, підлягають доказуванню [4, с. 115-116]; наявність суспільного інтересу в укладанні угоди про визнання винуватості (такі обов'язки відповідно до ст. 472 КПК України зазначаються лише, якщо вони відбулися); настання бажаних для сторін наслідків [4, с. 83]; обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (ч. 1 ст. 91 КПК України) [2]; угода про визнання винуватості ініційована після повідомлення особі про підозру до виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку; умови угоди не порушують права, свободи чи інтереси сторін або інших осіб; умови угоди не суперечать вимогам КПК України; добровільність укладення угоди; очевидна можливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань; наявність обов'язків підозрюваного (обвинуваченого) надати правдиві показання про обставини інкримінованого йому кримінального правопо-

рушення; активне сприяння в розкритті злочину (такі домовленості носять субсидіарний характер) [5, с. 92]; затвердження конкретного переліку слідчих (розшукових) дій, участь в яких повинен брати підозрюваний (обвинувачений); узгоджене покарання; умови часткового звільнення підозрюваного, обвинуваченого від цивільної відповідальності у виді відшкодування державі збитків внаслідок вчинення ним кримінального правопорушення; умова, щодо якої факт ініціювання та укладення угоди про визнання винуватості, а також твердження, що були зроблені з метою досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або визнання винуватості (ч. 6 ст. 46 КПК України); участь захисника в процедурі укладення угоди [6, с. 81].

У зв'язку із тим, що чинний КПК України прямо не передбачає підстави укладення угоди про визнання винуватості, на наше переконання, з-поміж усіх умов, які супроводжують процесуальний порядок укладення та затвердження таких взаємних домовленостей, для визначення тих із них, які є підставами для укладення таких угод варто керуватись принципом «тут і зараз». Тобто, визначити ті з них, наявність яких буде достатньою на момент вирішення питання про укладення угоди про визнання винуватості: 1) вчинення особою кримінального правопорушення, що належать до певної категорії; 2) визнання особою вини у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого укладається угода; 3) згода сторін на укладення угоди.

Окрему увагу слід звернути на з'ясування окремих положень КПК України, що регламентують процедуру укладення угоди про визнання винуватості. Враховуючи те, що процесуальний порядок укладення угод про визнання винуватості останнім часом досить детально досліджений у кримінальній процесуальній літературі, акцентуємо увагу на окремих процесуальних проблемах цієї процедури.

Систематизувавши точки зору науковців щодо змісту початкового етапу кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості [4; 6; 7, с. 125; 8; 9; 10], можна зробити висновок, що він включає у себе такі складові: 1) встановлення передумов для укладення угоди про визнання винуватості; 2) ініціювання укладення угоди про визнання винуватості; 3) безпосереднє укладення угоди про визнання винуватості (уточнення позицій сторін, складання тексту угоди, внесення відповідних виправлень у текст, роз'яснення прокурором наслідків невиконання угоди, виготовлення остаточного варіанту угоди, ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) з її змістом; 4) направлення прокурором обвинувального акту з підписаною сторонами угодою про визнання винуватості до суду.

Не заглиблюючись у наукові дискусії щодо питання про кількість етапів, з яких складається процес безпосереднього укладення угоди про визнання винуватості, зупинимось на традиційному поділі безпосереднього укладення угоди про визнання винуватості: уточнення позицій сторін; складання тексту проекту угоди; внесення відповідних виправлень до тексту; роз'яснення прокурором іншій стороні наслідків невиконання угоди; виготовлення остаточного варіанту угоди; ознайомлення підозрюваного (обвинуваченого) з ним; підписання сторонами угоди про визнання винуватості [3, с. 337].

Зауважимо, що у процесі відповідних домовленостей під час укладення угоди про визнання винуватості сторони набувають певних прав та обов'язків. Для підозрюваного – це права на отримання альтернативного покарання, яке реалізується у разі виконання певних зобов'язань: активно і змістовно сприяти проведенню кримінального провадження щодо нього або інших осіб; забезпечити швидко досудове розслідування і судове провадження, викрити більшу кількість кримінальних правопорушень; надати можливість запобігти, виявити чи припинити більшу кількість кримінальних правопорушень, насамперед більш тяжких; відшкодувати завдану шкоду, щиро покаятися тощо [11, с. 270].

Доцільно наголосити на ключовій ролі прокурора в укладенні угоди про визнання винуватості. Керуючись внутрішнім переконанням, яке має суб'єктивний характер, хоча й базується на сприйнятті усіх обставин кримінального провадження, положеннями законодавства прокурор приходить до висновку про доцільність здійснення таких договірних процедур.

Відповідно до чинного КПК України, наявність відповідних домовленостей з підозрюваним, обвинуваченим передбачає винесення такого процесуального документа, як угода про визнання винуватості. Однак, на нашу думку, владно-розпорядницькій природі такого рішення прокурора найбільше відповідає форма постанови. Можливість використання саме такої форми для викладу змісту розглядуваних рішень прямо впливає зі ст. 110 КПК. Це має важливе значення для юридичної практики тому, що від форми процесуального акту залежить можливість точного формулювання прийнятого рішення, що, як відомо, породжує істотні правові наслідки. Як влучно зазначає з цього приводу Н.В. Глинська, форма постанови не лише відповідає функціональному призначенню і природі цього акту, а й створює реальні умови, з одного боку, для переконливого його обґрунтування, а з іншого – для перевірки його законності й обґрунтованості, а також подальшого предметного оскарження [12, с. 55].

На підставі аналізу слідчо-прокурорської практики та проведеного опитування (54%) доцільним

вважаємо винесення прокурором мотивованої постанови про: 1) укладення угоди про визнання винуватості, або 2) про відмову в укладенні угоди про визнання винуватості, у разі звернення підозрюваного чи обвинуваченого з відповідним клопотанням. Відповідні законодавчі зміни необхідно внести й до ч. 6 ст. 469 КПК України «Ініціювання та укладення угоди».

Також, на нашу думку, законодавча регламентація права звернення підозрюваного чи обвинуваченого з письмовим клопотанням про укладення угоди про визнання винуватості слугуватиме запорукою прийняття обґрунтованого процесуального рішення за результатами розгляду такого клопотання, поданого підозрюваним (обвинуваченим).

Варто наголосити, що у випадку обов'язкової участі перекладача у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості, прокурору слід складати та направляти до суду два примірники угоди про визнання винуватості, один з яких – на рідній мові підозрюваного, обвинуваченого, який підписується перекладачем (ч. 4 ст. 29 КПК України). На наше переконання, саме таке вирішення цього питання забезпечуватиме дотримання прав та захист інтересів підозрюваного, обвинуваченого, сприятиме його обізнаності щодо обов'язків, покладених на нього угодою про визнання винуватості.

Окремої уваги у межах статті потребує дослідження законодавства та наукової думки щодо змісту угоди про визнання винуватості як документу, а також обставин, які повинні бути викладені в ній.

Доцільним є викладення в угоді про визнання винуватості чітких формулювань стосовно відповідних зобов'язань підозрюваного, обвинуваченого щодо способу та порядку відшкодування шкоди, завданої внаслідок вчинення кримінального правопорушення, які саме дії щодо сприяння має вчиняти підозрюваний чи обвинувачений, впродовж якого строку тощо. У випадку, коли до підозрюваного, обвинуваченого застосовано заходи безпеки, його обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою можуть бути викладені додатковою угодою, яка підлягає засекретуванню та є додатком до основної. На нашу думку, дотримання зазначених вимог значно підвищить ефективність застосування цього інституту, стане додатковою гарантією дотримання прав потерпілого (у разі його наявності), а також у вирішенні завдань кримінального судочинства.

Загалом угода про визнання винуватості містить обов'язкові складові до яких віднесено: зазначення сторін угоди; формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація; істотні для відповідного кримінального прова-

дження обставини; беззастережне визнання підозрюваним, обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення; узгоджене покарання та згода на його призначення; наслідки укладення та невиконання угоди; обов'язки підозрюваного, обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою.

За загальним правилом, угоду про визнання винуватості слід вважати укладеною з моменту, коли вона скріплена підписами обох сторін. Такі дії знаменують собою настання наступного етапу у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості, який характеризується відповідним обов'язком прокурора, – невідкладного надіслання обвинувального акту з підписаною сторонами угодою до суду (ч. 1 ст. 474 КПК України) [2]. Така угода направляється до суду разом з обвинувальним актом, який має містити: виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону й статті (частини статті) КК України та формулювання обвинувачення; обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання (ч. ч. 5, 6 ст. 291 КПК України) [КПК].

Висновок. Таким чином, угода про визнання винуватості являє собою процесуально оформлену домовленість, яка укладається, з одного боку, прокурором з метою оптимізації процесу виявлення, припинення, розслідування та запобігання кримінальних правопорушень, а з іншого – підозрюваним, обвинуваченим, який надає кримінально-релевантну інформацію про вчинені ним та іншими особами кримінальні правопорушення, а також надає іншу допомогу правоохоронним органам з метою мінімізації негативних для нього правових наслідків за вчинений злочин, в обмін на узгоджене покарання. Підставами укладення угоди про визнання винуватості є відповідні умови, наявність яких буде достатньою на момент вирішення питання про її укладення: 1) вчинення особою кримінального правопорушення, що належить до певної категорії; 2) визнання особою вини у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого укладається угода; 3) згода сторін на укладення угоди.

На нашу думку, законодавча регламентація права звернення підозрюваного чи обвинуваченого з письмовим клопотанням про укладення угоди про визнання винуватості слугуватиме запорукою прийняття обґрунтованого процесуального рішення за результатами розгляду такого клопотання, поданого підозрюваним (обвинуваченим). За результатами розгляду клопотання доцільним є винесення прокурором мотивованої постанови про: 1) укладення угоди про визнання винуватості, або

2) про відмову в укладенні угоди про визнання винуватості, у разі звернення підозрюваного чи обвинуваченого з відповідним клопотанням.

Література

1. Аналітична довідка про стан протидії злочинності, корупції та прокурорсько-слідчу роботу на території України за січень–грудень 2017 р. Київ: Генеральна прокуратура України, 2018. 72 с.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>. (Дата звернення 23.10.2018 р.).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2013. Т. 1. 768 с.

4. Леляк О. О. Угода про визнання винуватості у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2015. 228 с.

5. Стратій О. В. Психолого-правові особливості кримінального провадження на підставі угод: дис. ... канд. юрид. наук: 19.00.06. Київ, 2015. 226 с.

6. Холодило П. В. Кримінальне провадження на підставі угод про визнання винуватості: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ: Нац. Академія внутр. справ. 2017. 296 с.

7. Тахтаров М. П. Поліваріативність як ознака підготовчого провадження у кримінальному процесі України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017. Серія «Право», випуск 47, том 3, с. 120-124.

8. Новак Р. В. Кримінальне провадження на підставі угод в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2015. 20 с.

9. Тюрін Г. Є. Організаційно-правові основи участі прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод: монографія. Харків: Право, 2015. 288 с.

10. Саєнко Г. Ю. Провадження на підставі угод у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 254 с.

11. Плахотнік О. В., Чех О. В. Угода про визнання винуватості: переваги і недоліки нового кримінально-процесуального інституту. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. 2014. Вип. 26. С. 268–271.

12. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень: дис. д-ра. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2015. 470 с.

Анотація

Трекке А. С. Особливості укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні. – Стаття.

Досліджено юридичний зміст угоди про визнання винуватості у кримінальному процесі України, здійснено аналіз наукових поглядів щодо мети, яку переслідують сторони укладення угоди, сформульовано визначення угоди про визнання винуватості, здійснено аналіз підстав та процесуального порядку її укладення. З метою вдосконалення правової регламентації процедури укладення угоди про визнання винуватості, аргументовано доцільність внесення відповідних змін до КПК України.

Ключові слова: угода про визнання винуватості, зміст угоди, процесуальний порядок, прокурор, підозрюваний, обвинувачений, клопотання.

Аннотация

Трекке А. С. Особенности заключения соглашения о признании виновности в уголовном производстве. – Статья.

Исследовано юридическое содержание соглашения о признании вины в уголовном процессе Украины, осуществлен анализ научных взглядов на цели, которые преследуют стороны заключения соглашения, сформулировано определение сделки о признании виновности, осуществлен анализ оснований и процессуального порядка его заключения. В целях совершенствования правовой регламентации процедуры заключения соглашения о признании вины, аргументирована целесообразность внесения соответствующих изменений в УПК Украины.

Ключевые слова: соглашение о признании вины, содержание сделки, процессуальный порядок, прокурор, подозреваемый, обвиняемый, ходатайство.

Summary

Trekke A. S. Peculiarities of concluding an agreement on the recognition of guilt in criminal proceedings. – Article.

The legal content of the agreement on admission of guilt in the criminal process of Ukraine was investigated, the research of scientific attitudes towards the goal, which pursue the parties to the agreement, was performed, the definition of the agreement on admission of guilt was formulated, an analysis of the reasons and procedural order for the conclusion of the agreement was made. In order to improve the legal regulation of the procedure for concluding an agreement on admission of guilt, the suitability of making appropriate changes to the Code of Criminal Procedure of Ukraine was substantiated.

Key words: agreement on admission of guilt, content of agreement, procedural order, prosecutor, suspected, accused, petition.